

VIII. Teoretické interpretace globalizace

1. Politické reality světa
2. Setkání dvou krizí
3. Hegel a Teilhard de Chardin
4. Huntington, Střet civilizací
5. Braniš, Od environmentální ideologie k environmentálnímu myšlení
6. Hans Küng
7. Talbott, Velký Experiment
8. Závěr

Mentální výhrada:

Spíše než jako apodiktické tvrzení je název předmětu této přednášky míněn jako odkaz na pravděpodobné možnosti výkladu procesů, které souhrnně označujeme jako globální, jako globalizaci. **Jde přitom o možný výklad historických souvislostí a na ně navazující normativní postuláty.** Uvádím-li tento výklad poukazem na mentální výhradu k němu, znamená to jen, že jsem si vědom roztržtosti všech prezentovaných poukazů i jejich dobové určenosti. **Závěr je jediný: možné je ledacos, ale jistotu nemáme téměř o ničem.** V postmoderní době, na počátku všech možných krizí, kdy prakticky všechny programové koncepty světa ztratily na věrohodnosti a na významu, je každé lidské společenství jen společenstvím poutníků – *cummunio viatorum* v protestantské interpretaci významu toho označení.

1. Politické reality světa

- a) Jižní Amerika, Indie a Somálsko
- b) Definice globalizace

- a) Jižní Amerika

Minulý týden časopis The Economist uveřejnil výsledky průzkumu veřejného mínění z 18 zemí jihoamerického subkontinentu. Po letech krizí, kdy politický systém ovládali generálové a latifundisté, se Jižní Amerika počala vymaňovat z pout minulosti, které vytvořila tradice přinesená španělskými a portugalskými conquistadory do civilizačně – z pohledu evropského - zaostalých indiánských a posléze i černošských etnik. Až donedávna platilo, že sociální rozdíly mezi chudými a bohatými jsou zde výraznější než kdekoli jinde na světě. Pozitivní změny přinesla vlastně až globalizace.

Průzkum se provedl po pěti letech silného ekonomického růstu, který přinesl rostoucí podporu demokracie a jejích institucí. Většina jihoameričanů se pokládá za politicky umírněné, ale zároveň touží po silných vůdcích a očekává, že to bude stát kdo vyřeší jejich problémy.

Třebaže průzkum reflektuje rostoucí inflaci posledních měsíců, nezachycuje ještě důsledky finanční krize, která nastala před necelými dvěma měsíci.

Průzkum podtrhuje fakt, že malá většina respondentů jsou přesvědčení demokraté. Ve 12 zemích podpora demokracie od r. 2002 vzrostla, třebaže region procházel ekonomickou recesí.

Relativní nespokojenost panuje s hluboce zakořeněnými socioekonomickými nerovnostmi. Až 70 % dotázaných v celém regionu se domnívá, že vlády preferují zájmy privilegované menšiny. Okolo poloviny prohlašuje, že by jim nevadila nedemokratická vláda, pokud by řešila ekonomické problémy. Podobný je poměr těch, kteří jsou přesvědčeni, že demokracie neumenšila nerovnosti.

Nicméně většina respondentů je přesvědčeno, že demokracie je jedinou cestou k rozvoji – a 70 % prohlašuje, že jsou spokojeni (originál : happy) V souladu s tím je, že 56 % respondentů je přesvědčeno, že také jen tržní ekonomika je cestou k rozvoji.

Za nejožehavější problémy se pokládá kriminalita a veřejná bezpečnost

Nejdůvěryhodnější institucí je v očích veřejnosti církve. Dominance katolické církve není dnes již taková jako v minulosti díky rostoucímu vlivu evangelikalismu – v podstatě protestantismu.

Navzdory politickému pohybu doleva většina respondentů se pokládá za politické centristy. To naznačuje, že presidentské volby, které se mají v několika velkých zemích konat v letech 2010 – 2012 by mohly vyzvednout k moci středopravicové politiky.

Indie

Jinou realitou, vypovídající o současnosti, je teroristický hromadný a koordinovaný útok, k němuž došlo ve středu 26. listopadu v indické Bombaji. Padlo mu za oběť asi 170 mrtvých a vyžádal si 327 raněných. Podle prvních zpráv se na útoku podílely kromě indických muslimů také cizí státní příslušníci. Motivem měla být odvěta za etnickou diskriminaci muslimů v Indii. Vazby na Pákistán, hlavního rivala Indie, se potvrzují.

Somálsko

Od počátku roku zajali somálští piráti celkem asi 60 lodí, včetně tankeru vezoucího ropu ze Saudské Arábie. Tanker vezl cca 1/3 denní produkce ropy, těžené na saudsko-arabských ropných polích a v důsledku toho došlo k dočasnému rozkolísání cen na světových trzích s ropou.

Máme-li se pokusit o nějakou teoretickou interpretaci procesů globalizace, nemůžeme ztrácet ze zřetele každodenní reality současného světa.

2. Setkání dvou krizí

V současnosti jsme svědky dvou krizí – rozhodných chvil, kdy se v medicínské interpretaci rozhoduje o životě pacienta – a to krize finanční a krize ekologické.

O ekonomické krizi můžeme prohlásit, že je teprve na svém počátku, a to bez ohledu na to jak silná recese z ní vzejde. Už nyní se nezaměstnanost v různých částech světa pohybuje v desetitisících až statisících. Zkušenost 30-tých let napovídá, že se tím mohou dostat do pohybu sociální procesy, jejichž politické důsledky mohou otřásat současným uspořádáním demokratických společností. Není třeba si dělat iluze : co vyplývá z citovaného průzkumu jihoamerické populace se nemusí omezit jen na tento kontinent. Řada teoretiků (Dahrendorf, Fukujama aj.) předpovídá možnost vzniku autorativních režimů i v rozvinutých průmyslových zemích světa.

Na druhé straně se objevuje dočasně dobrá zpráva, že totiž pokles průmyslového růstu snižuje produkci oceli , těžbu ropy i jiných nerostných surovin, snižuje se tedy tlak na životní prostředí.

Ale je tu stále zpráva jak Mezivládního panelu pro klimatickou změnu i názorově blízká předpověď Lovelockova. Podle něj je klimatická změna dnes již ireverzibilní proces. Ale i když zůstaneme optimisty, je zřejmé že realizace doporučení mezivládního panelu stejně jako Sternovy zprávy v rostoucí ekonomické recesi bude daleko obtížnější. Připomeňme odhady Richardovy knihy V pravé poledne, podle níž na řešení všech naléhavých problémů současného světa nemáme víc jak 20 let.

3. Hegel a Teilhard de Chardin

Z reality světa je třeba se obrátit k teoretickým výkladům , abychom k současnosti získali nutný odstup. Oč jde je zda lze nalézt v lidském poznání nějaká východiska ze současné situace.

Rakouský filosof Arno Anzensbacher ve svém Úvodu do filosofie uvádí německého filosofa **Hegela** jako prvního z moderních filosofů kdo interpretoval dějiny jako v sobě smysluplnou souvislost jednání. Podobně tomu bylo u Marxe, Nietzscheho. Jinak : člověk tvoří dějiny a sleduje jimi cíl – který se samozřejmě liší podle filosofické resp. nakonec ideologické interpretace.

Jiná interpretace dějiny chápe v analogii s přírodou, a to buď s koloběhem hvězd nebo s životním procesem živé bytosti. Tak se dospívá k cyklickému pojetí dějin. Moderní analogií této nauky je teorie kulturních cyklů Oswalda Spenglera. Podle ní procházejí všechny kultury analogicky s živými bytostmi obdobím vzniku, obdobím zralosti a obdobím zániku. Podle Spenglera tvořivé bytí kultury je asi 1000 let, pak následuje období vlády intelektu, kdy se dospívá k vrcholům technické a čistě vědecké tvořivosti – kultura se mění v civilizaci (Josef Šusta, Z dob dávných i blízkých)

Ale dějiny se také dají chápat jako lineární, strukturovaný proces, jako rozvíjení pokroku či emancipace člověka. Počátek této myšlenky je v křesťanství a chápala se teologicky. Pod vlivem osvícenství došlo k její sekularizaci. Byl to právě Hegel, který vykládal dějinný proces jako pokrok ve vědomí svobody – člověk si stále více uvědomuje že může ovlivňovat svou budoucnost.

Je zřejmé, že určité události - vynálezy, objevy, státní instituce například – otevírají perspektivy, které umožňují a podmiňují určitý vývoj. Tak určité vynálezy – kybernetika konkrétně – vedly k informační společnosti.

Na druhé straně však existují oblasti dění, na něž nelze tento model vysvětlení aplikovat. Tak zejména v morální oblasti nelze jednoduše „dále stavět“ na tom co v moralitě existuje, nýbrž každý člověk tu začíná nějak nově. To ovšem platí o změnách paradigmatu, která je rozhodující pro směr dějin : tak paradigma neustálého růstu výroby, orientace na spotřebu vyžaduje v nové situaci změnu, čili definici nového, jiného paradigmatu.

Celkem v intencích hegeliánského výkladu dějin je dílo francouzského antropologa a filosofa jezuity Teilharda de Chardin. Jeho antropologická teze zní, že „ od počátku podnes prodělává lidstvo období geografického šíření, s cílem především se rozmnožit a zalidnit celou Zemi, i když se přitom shromažďuje a v zárodku organizuje.“ Dodává pak :“ Rozpínavá fáze socializace vrcholí v socializaci stlačování.“ (Chardin, Místo člověka v přírodě, Nakl. Svoboda 1967)

Chardin je přesvědčen, že vysoké nahromadění lidí na zmenšujícím se prostoru planety uvolňuje psychickou energii. Říká o tom: „... každé zvýšení 'psychické teploty' je automaticky provázeno zdokonalením společenského uspořádání.“

Není čas zabývat se podrobnostmi Chardinovy koncepce dějin, nicméně dvě myšlenky na závěr: předpokladem úspěšné sebeorganizace lidského druhu je, aby „sílily v hloubi lidské duše také důvody k životu a chuť žít...“. A dál předpokládá, že lidstvo se bude vyznačovat vyšší formou kolektivní reflexe. Domnívá se pak, že lidstvo „skončí“, až konečně porozumí, totiž svede a shromáždí totální, konečnou reflexí všechno do jediné společné myšlenky a společného zaujetí.

Není možné nedodat, že Chardin není tak naivní, aby si myslel, že toto „spění“ – spíš než „vývoj“ lidstva- je fatální a automatické. Za I. světové války byl nosičem raněných na Západní frontě .

4.Huntington, Střet civilizací

Vedle amerického myslitele Francisca Fukujamy, který předpověděl „konec dějin“, je americký autor Samuel Huntington rovněž sporným myslitelem: nicméně jeho výklad budoucího vývoje je víc založen na realitách lidských dějin.“

Je to negativisticky laděná „filosofie pozdní doby“, jakoby v intencích vyhlídek podle Oswalda Spenglera – který je aplikoval především na Západní civilizaci jak o tom svědčí i název jeho stěžejního díla „Zánik Západu“.

Huntingtonovou základní tezí je, že po celém světě dochází k znovuoobjevování domácích kultur, končí progresivní éra, které vládly západní ideologie. Vstupujeme prý do epochy, v které mezi sebou bude soutěžit, ovlivňovat se a existovat mnoho různých civilizací. Globalizace sice obsáhla svět, ale spolu s tím začalo po celém světě docházet k náboženskému oživení jako reakce na sekularizaci, morální relativismus a nevázanost.

Podle Huntingtona hlavními civilizacemi současnosti jsou čínská, japonská, hinduistická, islámská, západní (zahrnuje Evropu a Severní Ameriku), latinoamerická, africká. Je příznačné, že autor nepokládá za samostatnou civilizaci pravoslavnou ruskou, nepokládá ji prostě za specifickou civilizaci vůbec.

Příčinu střetu civilizací vidí v úpadku západní civilizace a vzrůstu vědomí identity ostatních civilizací, jejich demografickém potenciálu, kulturních konfliktech (Indie vers. Čína, např.). Je typické, že autor nereflakuje spory o zdroje, např. o zdroje vodní, nebezpečí nedostatku potravin a pod. Nevšimá si také vnitrocivilizačních konfliktů – typicky konflikty mezi šiity a sunnity uvnitř muslimského světa. Jeho vidění je tak příliš schematické, i když obráží jisté integrační tendence jak je reflektuje Schwartzbergova myšlenka regionalismu (viz přenáška o světovém vládnutí).

5. Martin Braniš

Spíše jen jako poznámka k „velkým interpretačním konceptům“ globalizace jsou Branišovy postuláty , kterými se ostatní „velké vize“ vlastně uvádějí.

Braniš je biolog. Poukazuje na to, že v environmentálním myšlení došlo na přelomu 20. a 21. století k posunu environmentálních paradigmat. Budoucí témata budou komplexní, a to sociální, ekonomická, etnická, environmentální – a bezpečnostní.

Zůstává pak u „svého“ tématu a při vymezení předmětu environmentální ochrany uvádí : původní druhy a společenstva, přírodu i kulturu, i to co neznáme (80-90 % druhů neznáme). Motivace ochrany jsou podle něho praktické (pud sebezáchovy, zisk), estetické a etické. Neexistují podle něho žádné vědecké důvody.

6. Hans Küng, Světový étos

Dříve než jménem německého filosofa Hanse Künga je třeba se zabývat anglickým historikem Arnoldem Toynbeem, který do první poloviny minulého století sepsal monumentální dílo nazvané Úvaha o dějinách (The study of History), pokus vyprávět historii jako paralelní vývoj a osudy kultur na různých kontinentech . Zmínit je ho třeba proto, že ve svém díle mluví o lidstvu jako o **světové ekuméně**. Podle Všeobecné encyklopedie je to trvale obydlená a člověkem ekonomicky využívaná část Země. Dnes tvoří většinu povrchu kontinentů.

Lze ovšem předpokládat, že Tonybee mě na mysli hlubší, z křesťanství vycházející interpretaci slova jako společenství duchovně i osudem zpřízněných, tedy společenství osudu. Teilhard de Chardin , aniž pojmu užívá, interpretuje postavení světového společenství podobným způsobem.

Z této existenciály, jak by individuální vědomí těchto souvislostí bylo možné nazvat, vycházejí i myšlenky Hanse Künga.

Kniha “Světový étos. Projekt” má tři hlavní části:

Část A. “Není přežití bez světového étosu. Proč potřebujeme globální étos”

Část B. “Není světového míru bez míru náboženského. Ekumenická cesta mezi fanatismem pro pravdu a opomíjením pravdy”

Část C. “Není náboženského míru bez náboženského dialogu.

V úvodu části autor připomíná, že žijeme v době paradigmatického zlomu, kdy nastupuje postmoderní paradigma. To vyvolává nutnost étosu pro celé lidstvo. Nejde zde o jednotlivá náboženství či jednotlivé ideologie, ale jde o základní étos pro všechny.

Kromě ekosociálního tržního hospodářství se nadcházející postmoderní konstelace má vyznačovat polycentrismem světových

regionů, postkoloniálním a postimperialistickým světovým společenstvím, postindustriální společností služeb a komunikace, postpatriarchálním rodinným systémem (partnerským vztahem muže a ženy), postideologickou kulturou a multikonfesním ekumenickým světovým společenstvím .

Küng dále upozorňuje na skutečnost, že demokratický stát musí být světonázorově neutrální. Proto je nutně odkázán na základní konsensus, “překrývající konsensus” (ang. overlapping consensus). **Heslem budoucnosti se má stát planetární odpovědnost.** Místo etiky úspěchu má nastoupit etika odpovědnosti - etika smýšlení, které se ptá na důsledky konání a přijímá odpovědnost. Přitom má jít o odpovědnost světové pospolitosti za její svět, za životní prostředí a za budoucí svět . Člověk se musí stát lidštějším, vzít na sebe odpovědnost za sebe i odpovědnost za svět. Vytvoření lepšího světa vyžaduje identitu a solidaritu.. Etické jednání má tvořit rámec lidského sociálního jednání.

Důležitá je zde znalost ne rozdílů, ale shod mezi světovými náboženstvími **Světová náboženství nabízejí orientaci na blaho člověka** (a to nepodmíněně), **maximy elementární lidskosti** (nezabíjet, nelhat, nekrást, nekonat zlo, ctít rodiče a milovat děti) a **rozumnou cestu středu** (mezi libertinismem a legalismem, mezi hédonismem a asketismem). **Přinášejí i zlaté pravidlo (co si sám nepřeješ, to nečiň ani jiným lidem), nabízejí mravní motivaci** (skrze modely života - život Buddhy, Ježíše, Mohameda a dalších) a **ukazují smysl celku. Nabízejí (přes všechna svá selhání) změnu člověka z nitra - změnu vědomí, srdce, mentality, uzpůsobení.** Dnes se náboženská víra již nestaví proti moderním hodnotám nedotknutelnosti člověka, svobody, rovnosti a solidarity. Postmoderna navíc vyžaduje spravedlnost, pluralitu, sesterství, mír, solidaritu s přírodou a ekumenismus .

Řadu záměrů projektu Světový étos se od roku 1989 podařilo naplnit. V roce 1993 došlo např. k podepsání Prohlášení ke světovému étosu na závěr druhého Parlamentu světových náboženství v Chicagu. V roce 1995 vznikla dokonce nadace Světový étos - Weltethos Stiftung a v dalších letech vyšla celá řada knih o vztahu křesťanství a jiných

světových náboženství (např. křesťanství a hinduismus, buddhismus, islám či náboženství Číny). Zároveň byly mezináboženské vztahy narušovány politickými a vojenskými operacemi - válka v Jugoslávii, Čechensku, tzv. válka proti terorismu, válka v Afghánistánu, válka v Iráku, přetrvávající židovsko - palestinský konflikt atd. **Zda ve vztahu mezi náboženstvími, civilizacemi či kulturami převládne dialog nebo střet či boj není tedy ještě definitivně rozhodnuto.**

Je možné shrnout, že **globální étos není nic jiného než nutné minimum společných humánních hodnot, měřítek a základních postojů. Nebo ještě přesněji: světový étos je základní konsensus v závazných hodnotách, jimž přitakají všechna náboženství navzdory svým dogmatickým rozdílům, a jež mohou společně sdílet i nevěřící.**

Jisté je, že ani věda ani technologie nejsou sto takovou shodu vytvořit, spíše ji potřebují, nemají-li svou vlastní dynamikou vybočit ze svých mezí. **Nebot' velké ekonomicko – technologické problémy naší doby se stále více stávají problémy politicko – morálními;** ty podle všeho přesahují možnosti každé psychologie, sociologie a politologie a někdy dokonce filosofie.

Michael Walzer poukazuje na to, že je tu cosi jako „jádro mravnosti“: celý svazek základních etických standardů, k nimž patří základní právo na život, na spravedlivé zacházení (také ze strany státu), na tělesnou i duševní nedotknutelnost. O těchto standardech je zřejmě světový konsensus možný či vysoce pravděpodobný.

Jistěže **základem světového étosu na individuální rovině zůstávají základní lidská práva jak je obsahuje Deklarace lidských práv.** Je však třeba s tím spojit **prohlášení povinnosti v podobě deklarace povinností člověka.** Z historického pohledu byly povinnosti formulovány dříve než práva (1776). Nesčetné nároky se dnes předkládají jako práva zejména vůči státu, který je však v dnešních formách a objemech nebude moci zjišťovat.

Právo bez étosu nebude mít dlouhé trvání, proto také nebude nového světového řádu bez světového étosu.

Formální deklarace světového étosu nakonec musí:

- Být v úzkém vztahu ke skutečnosti. Svět musí být realisticky\ viděn takový, jaký skutečně je, nejen jaký by být měl
- Proniknout na hlubší etickou rovinu, rovinu závazných hodnot, nezvratných kritérií a základních vnitřních postojů. Nesmí ulpět na právní formě zákonů, ani na politické rovině konkrétních řešení
- Být obecně srozumitelná
- Být schopná konsensu : vyvolávat morální jednomyslnost (statisticky významného počtu jedinců – Toynbee)

Přesto zůstává otázka jak sladit sobecké sledování zájmů kolektivních (skupinových, národních) s vědomím nutnosti jejich omezování v souladu s pudem sebezáchovy a vědomím solidarity. Ani teologové (Lukáš Vischer) se nevyhýbají poznání, že teprve negativní zkušenosti se selháváním globálních systémů (např. zásobování energiemi, potravinami, projevy globálního oteplování atd.) může vyvolávat změnu postojů statisticky významných počtů lidí (historicky to potvrzuje cesta od Společnosti národů ke Spojeným národům nebo cesta od Gulagu a Holocaustu k Chartě lidských práv). Teprve za předpokladu masově rozšířeného vědomí ohrožení fyzické podstaty vlastní i ostatních lze nalézat racionální politické uspořádání v lokálním, národním, regionálním i globálním měřítku.

7.Talbott, Velký Experiment

Talbott je americký novinář, bývalý poradce presidenta Clintona. V podtitulu své práce „Velký experiment“ rozvádí její obsah jako Příběh starých říší, moderních států a hledání globálního (světového) národa. Podle Talbotta jde o myšlenku, která má hluboké kořeny

v lidském, zejména evropském myšlení.

Podle autora existuje historicky trvalé napětí mezi globálně se uplatňující potřebou kolektivní vlády a chutí k ní na jedné straně, a přáním kmenů a národů pokládat se za nezávislé a suverénní.

Dokazuje, že „velký pokus“ o světovou vládu má svůj původ v náboženství, filosofii a v úsilí politických vůdců uplatňovaným po tisíciletí. Dokazuje, že impéria nebyla vždycky jen výsledkem násilí a loupeží. Alexandr a Napoleon měli velké představy o společenství lidí – alespoň těch, kteří se poddali imperiální vůli.

V části nazvané „Americká století“ pak na příkladu ústavního vývoje Spojených států, založeném na myšlence federalismu, demonstruje zrod myšlenky Společnosti národů a Spojených národů a předvídá spění ke světové federaci. Stojí přitom za zmínku v knize citovaná myšlenka F.D Roosevelta, že nelze spoléhat na jednu velkou organizaci, tj. na Spojené národy. Ta musí být doplněna řadou institucí dalších, globálního či regionálního charakteru, ať už politického, ekonomického nebo vojenského charakteru. Tyto organizace by tvořily superstrukturu světového vládnutí. Současná realita tomu začíná odpovídat. Sluší se dodat, že také perspektivy Evropské unie sledují ideu federalismu.

9. Závěr

Spotřeba zdrojů podle Světové organizace volné přírody v současnosti přesahuje asi o polovinu přirozenou kapacitu planety. Americký biolog – ornitolog Daimond v práci nazvané Kolaps říká „V současnosti je politicky pro lídry Prvého světa neudržitelné navrhnout svým občanům, aby snížili svou životní úroveň, aby se tak snížila spotřeba zdrojů a produkce odpadů. Co se stane jestliže lidé Třetího světa zjistí, že nemohou dosáhnout úrovně světa Prvního a že První svět odmítá své standardy snížit?“

Planetární lidstvo tedy stojí před nebývalými historickými výzvami. Na pozitivních odpovědích na výzvy (challenges) spočívalo podle Arnolda Toynbeeho v dějinách přežití civilizací (responses), pokud nedestruovaly své prostředí tak, že efektivní adaptace už nebyla možná (Daimond uvádí mj. osud Velikonočních ostrovů, Grónska, Majskou kulturu jako méně známé).

Toynbee hovoří o obratu, ke kterému dochází jestliže se „novým směrem“ vydá statisticky významný počet obyvatel. Václav Bělohradský v souboru esejů „Společnost nevolnosti“ uvádí přílehlavý příběh z knihy Ken Keyse nazvaný „Sto opic“ , který to jakoby potvrzuje: opice druhu Macaa fuscata, žijící na japonském ostrově Košina, dostávaly od badatelů, kteří je zkoumali, sladké brambory. Ty jim ale nechutnaly, protože byly špinavé. Jedna opice jménem Imo se naučila mýt si brambory v blízkém potoce, od ní se to naučily její matka i opce, s nimž si hrála, a jejich rodiny. Kulturní inovace se pomalu šířila, mezi lety 1952 až 1958 se 99 opic naučilo mýt si brambory v potoce. Jednoho podzimního dne roku 1958 se naučila mýt potoce své brambory stá opice. A tehdy se stalo něco nečekaného. Přidaná hodnota uvědomění stého jednotlivce vyvolala kvalitativní skok v kolektivním vědomí a příští den všechny opice začaly mít své brambory. Badatele překvapilo, že umění mýt brambory překročilo od toho dne i moře a rozšířilo se mezi opicemi na jiných ostrovech i na pevnině.

